

A humoros tartalom mellett bizonyos komikus drámaiság jellemzi a darabok nagy részét. Tudjuk: Arany költészetében milyen nagy a szerepe Arany mimusi hajlamának: nemcsak leír, de gesztusaival együtt szüregálja alakjainak képét.

Majd aki egyszer részletesebben megvizsgálja, mi minden visszhangzik ebből a

dalkincsből Arany költészetében és különösen, aki közelebbről megnézi, és viszonylik Arany metrikájá és verselmélete ehhez a népi alapréteghez, az fogja csak igazán felmérni tudni a kiadvány rendkívüli fontosságát.

Eckhardt Sándor

MÓLDVAI CSÁNGÓ NÉPMESÉK ÉS BESZÉLGETÉSEK

Hanglezemre gyűjtötte, átírta és közzéteszi Hegedűs Lajos Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1952.

Hegedűs Lajos azok közé a gyűjtőink közé tartozik, akiknek a nyelvtudomány is, a néprajz is sokat köszönhet. Már előző kötetét (Népi beszélgetések az Ormánságból, Pécssett, 1946) is nagy haszonnal forgathatta a nyelvészek mellett nemcsak a folklorista, hanem a néprajzi kutatás majd minden szakembere. Kiemelkedő érdeme az is, hogy a néprajzi szövegek tudományos pontosságú rögzítésének legjobb technikai módszereivel dolgozik, s ezen a téren valóban nagy eredményeket ért el. Ezt a mostani kötetét is haszonnal forgathatjuk, hiszen népmesék, meseivé váló történetek, hiedelemszerű elbeszélések mellett, a beszélgetéseken keresztül a népi élet ezernyi témája jelentkezik. Érdeme Hegedűsnek az is, hogy rövid bevezetőjében a moldvai csángók kérdéseit nemcsak a legszűkebb szakmai (fonetikai) szempontból vizsgálja, hanem Romániából való kitelepedésük óta napjainkig ismerteti életüket. Rámutat politikai fejlődésük legfőbb mozanataira, s utal arra is egészen röviden, hogy a felszabadulás és a tsz-ek szerveződése tükröződik szókészletük anyagában.

Úgy érezzük mégis, hogy e kötet kiadása kapcsán fel kell vetnünk egy elvi kérdést, s kifejezést kell adnunk bizonyos elégedetlenségnek, hiányérzetnek. Lehet, hogy nem csupán Hegedűs Lajos hibájáról van szó, tán olyan álláspontról a népi szövegek nyelvészeti publikálásakor, ami általánosabb. Ha így lenne, akkor még jobb, ha a szövegpublikálás és értelmezés elvi kérdéseiről egész röviden szólunk itt. Különösen azért, mert az Akadémia kiadási tervei szerint ismét megindul az UMNGY kötetének publikálása s kívánatosnak tartanók, ha a népi szövegek publikálásának kérdéseiben nyelvészek, irodalomtörténészek és folkloristák egységes s főként helyes álláspontot alakítanak ki.

A folkloristák ritkábban szólnak a népi szövegek nyelvészeti pontosságú közlésének, illetőleg a nyelvi anyag értelmezésének kérdéseire, míg nyelvészeink nem éppen indokolatlanul szokták a magyar folkloristáknak szemére vetni a szövegek nyelvészetiileg pontatlan, következtelen, hiányos közlésmódját. (Legutóbb pl. Kálmán Béla: A mai magyar nyelvjárások, Bpest, 1951, 8 k.) A folkloristák gyakorlata általában az (s ez az egyik vitatható álláspont), hogy a népi szövegek mondattani és alakitani pontosságára ügyelnek s a fonetikai jelöléseket csak elnagyoltan használják. Oka ennek az, hogy megfelelő gépi rögzítés nélkül 20-30 oldalas meseszövegek pontos fonetikai lejegyzése igen nagy nehézségeket okozna, nem csak a gyűjtőnek, hanem elsősorban a mesemondónak, akit nem egyszer az ilyen lejegyzésmód a kerek előadásban, sőt a mese szerkezetének kialakításában is zavar. A nagyon lassú, állandóan megakasztó lejegyzés rovására megy, ezt többször megfigyelhettük, a mese szép előadásának. Már pedig ez a folkloristának elsőrendű szempontja, hiszen a változat alakulásában éppen a szép változatok kibontásának a törvényszerűségeit, az előadó mesemondói tehetségének kibontakozását figyeli. Nem közömbös számunkra az sem, hogy az olvasók minél szélesebb köréhez jusson el a nép költészeti alkotása s ezért a laikus olvasó számára túlságosan is szakszerű fonetikai hűségű lejegyzés elkedvetlenítő akadály lehet. Ezért használják a folkloristák a »nagyolt« fonetikai jegyzésmódot. Az aztán nagyon is könnyen lehetséges, hogy e »nagyolás« sokszor önkényes, elhanyagol igen fontos hangtani jelenségeket s ügyel jelentéktelenségekre. Ebbe a hibába magam is, mások is beleesünk. Mégis úgy gondolom, itt az ideje tisztáznunk: a fonetikai pontosság milyen mérvéhez ragaszkodják a folklorista

a nem népryelvi kutatás céljaira készülő kiadványaiban, amikor is számára a mondat-tani és alakítási pontosság követelménye a mértékadó. Ez az egyik kérdés, amit Hegedűs kiadványával kapcsolatban szükségesnek tartottam felvetni.

Ezután kell szólanom Hegedűs igen hasznos szöveggyűjteményének egyik komoly hiányosságáról. Nem folklorisztikai szempontokat kérek számon tőle, mintegy cserébe a rajtunk követelt nyelvészeti szempontokért. Pusztán a nyelvészetet és az irodalmi nyelvet érintő kérdésekre hívnánk fel a figyelmet. Bevezetésében Hegedűs két helyen is meghatározza munkájának tárgyát és célját: »Gyűjtésünk tárgya a Baranyába telepített moldvai csángók nyelvjárásának tanulmányozása.« (1 l.) Később így ír: »A gyűjtést elsősorban nyelvészeti cél vezette: minél több beszélgetést... igyekeztem össze-gyűjteni.« (14 l.) Valóban a gyűjtött anyag változatossága, sokrétűsége kielégíti vára-kozásunkat, bár meg vagyunk győződve arról több gyűjtés alapján, hogy a moldvai csángók között jobban, gazdagabban meg-örzött és alakított mesékre is található. Mégsem ez a döntő. Hegedűs Lajos bevezetője utal a moldvai csángók nyelvében történt legújabb változásra, szókészletük alakulásá-nak néhány jelenségére, majd utána rész-letesen foglalkozik a közölt nyelvi anyag alapján fonetikai sajátosságaikkal s a le-jegyzés technikai kérdéseivel. Úgy érezzük, különösen a sztálini nyelvtudományi tanul-mányok útmutatása óta, hogy ez éppen nyelvi s ezzel összefüggően irodalmi szem-pontból nem elég, hanem csak a nyelvi jelen-ségek vizsgálatának a kezdete. Szó sincs róla, hogy a hangtani vizsgálódások fontos-ságát a legkisebb mértékben is vitatnók, inkább még itt is többet vártunk volna Hegedűstől, aki a mesei szövegek hang-lejtés-formáinak vizsgálatában már eddig is jelentős eredményeket ért el. Miért maradt el szövegeinek hanglejtés-formák szerinti vizs-gálata? Olyan szövegeknél, ahol a beszél-getés, a szépen formált mesei előadásmód váltokozik a gyöngébb előadó, a hiányos emlékezetű előadó közlésével, ahol találunk dramatikusan formált szövegeket is, kár, hogy erről a kérdésről szó sem esett.

Sokkal inkább hiányoljuk azonban a moldvai csángó nyelvi anyag kapcsán a szókészletük alakulásával kapcsolatos bővebb fejtegeté-seket, az itt adódó változások, a szótári szókészlet bővülésének, jelentés-változások törvényszerűségeinek kifejtését. Ezért nem kárpótlás a kötet végén közölt szójegyzék. Ugyancsak érdekelt volna bennünket azok-nak a törvényszerűségeknél a vizsgálata, amelyek megmutatnák a különféle mű-fajokban alakuló élő nyelvet. Mire gondolok itt? Nemcsak az olyan jó mesemondók,

mint Jakab Istvánné, Máris György, Benke Jánosné előadásmódja és egy rossz előadó, mint Facsaros Ferenc közt mutatkozik meg különbség. Az utóbbi beszédmódja laza, ismétlésekkel, henye közbevetésekkel teli akadozó nyelv, amit csak néha élénkít a népryelv szépsége, míg a többiek előadás-módja színes, gazdag, néha a prózaritmus legszebb változatait, vagy a dramatikussá, feszült előadásmód minden fordulatát ki-érezhetjük a közlés nyomán. Ez is tanulságos kérdése lehet esztétikának, nyelvészeti vizsgálódásnak s a folklorisztikának egyaránt. De Hegedűs szövegei alapján megfigyel-hetni, hogy az előadásmód, a stílus, de maga a közlő mondat is más és más árnyalást kap, ha egyszerűsített, gazdálkodási mód leírását adja, ha mesét, hiedelemszerű történetet mond el, vagy ha pusztán beszélgetésről, kérdés-felelet-szerű beszélgetésről van szó. Az élőbeszéd ilyen törvényszerűségeinek feltárása a nyelv-tudomány feladata s mi folkloristák roppant sokat tanulhatnánk e törvényszerűségek útmutatásaiból. Hiszen nem közömbös kérdés számunkra a paraszti mesemondók alkotói tudatossága fokának megállapítása, aminek egyik legjobb kritériuma az előadásmód nyelvi gazdagsága, ereje. Ny. Leontyev írja egyik tanulmányában, hogy a maradi folk-loristák milyen mellékes kérdések iránt érdeklődnek s a többi közt ezt írja: »A mult ortodox folklorisztikája... még a mesemondó kikerdezését is megtiltja. Sokkal fontosabbnak tartja ennél a mesemondó hibás kiejtésének fonetikailag pontos le-rögzítését, még a foghíány által előidézett selypességet is.« (Novij Mir, 1948, 9. sz.) Mi örülünk, ha a népryelv fonetikai jellegű vizs-gálata is segít megragadnunk azt az állandóan munkáló változást, ami a régi és az új közt a hangtani jelenségek terén is végbemegy. Így hát Leontyev ítéletét kissé szigorúnak kell tekintenünk, de igazra van akkor, ha a nyelvi vizsgálat csak a fonetikai kérdések egyik részletét tárja fel csupán. Mi a nyelvi anyag mindenoldalú vizsgálatát kérjük, ha nyelvészeink az élő népryelv folklorisztikai anyagát közlik, hiszen itt a nyelvtudományi vizsgálat segít folklorisztikai, esztétikai, bátran mondhatom, irodalomtörténeti kér-dések megoldásában, de csakis akkor, ha túljut a hangtani jelölések problémáin is. Hegedűs könyvében tehát nem sokalljuk, hanem keveseljük azt, amit adott a nyelv-észettel megoldásra váró kérdések közül. Azt hiszem, joggal kérjük számon ezt tőle, hiszen maga ígéri bevezetőjében a nyelvjárás vizsgálatát.

Arra most nem akarok kitérni, hogy anyagközlés milyen becses folklorisztikai szempontból. Különösen értékesek hiedelem-szerű történetei, mert ezek a mesékkel együtt igen jól mutatják, hogy mi kapcsolja s mi

választja el a szájhagyományozásnak ezt a területét a megkomponált s hagyományozott szerkezeti formákat őrző népmesétől, hogyan közelednek a mesei előadáshoz s a formának, szerkesztésnek milyen tényezői választják el mégis következetesen ezt a két területet. Nem kívánom azt se felsorolni, hogy egyes mesetípusokhoz, azok összefüggéséhez milyen jó anyagot ad ez a moldvai csángó kötet s csak utalok arra, hogy pl. Bilibók János történetét (45 k) balladai formában több ízben közölte már ugyancsak lészpedi előadásban Domokos Pál Péter (pl. A moldvai magyarság 1941, 268) s a két szöveg egybevágó tényei tanulságosan bizonyítják, hogy ugyanegy történet két műfaji alakban élhet kis területen is. Igen hasznosnak tartjuk gazdasági néprajzi vonatkozású, hiedelmekre, szokásokra stb. vonatkozó kérdéseit, s éppen ezért fájjaljuk, hogy csak a mese-mondással, mesehallgatással kapcsolatos kérdéseket nem tette fel előadónak. Bizonyára ezekre a kérdésekre is seregestül kapta volna (s kaptuk volna mi is) a fontosabbnál fontosabb válaszokat.

A moldvai csángók jelenéről szótva egy helyen ezt írja Hegedűs: »Gazdasági téren

máris olyan sokat tanultak letelepedésük óta, hogy az az út, amit megtettek, évszázadok fejlődésmentét süríti össze néhány évben. Ezt a nagy fejlődést maguk is látják és tudatosan figyelik.« (12 l.) Közöl szöveget a paraszti tudatban beálló változás ilyen természetű anyagából is Hegedűs, pl. a tsz. alakulásával kapcsolatban, de ezen a téren minél több szövegközlésre van szükségünk, a születő új dokumentumai, az átalakuló falu dokumentumai igen értékesek számunkra, bizonyos szempontból a legértékesebbek. A hiányérzet azonban nem csökkenti Hegedűs nagy érdemeit, hogy mind bevezetőjében, mind szövegközlése során erre a kérdésre gondosan ügyelt.

Mindezt nem a könyv érdemének csökkentésére vetettük föl, hanem azért, hogy nyílt vita során tisztázzuk az előttünk álló feladatokat. Aki ma az alkotó nép életét vizsgálja, aki a hagyományozott s a ma születő népköltéssel foglalkozik, igyekezzék minél teljesebben, minél átfogóbban ismertetni összegyűjtött anyagát. Mi Hegedűstől ezt a részletes nyelvtudományi elemzést várjuk.

Ortutay Gyula

SÖTÉR ISTVÁN: EÖTVÖS JÓZSEF

Nagy Magyar Írók, Művelt Nép Könyvkiadó, 1951

Sötér István könyve újabb értékkel gazdagította irodalomtörténetírásunkat. A felszabadulás óta ez a könyv adja az első átfogó képet a nagy kritikai realista író életművéről. Helyesen mutatja meg Eötvös pályájának legfontosabb állomásait. Részletesen elemzi a legjelentősebb, legismertebb alkotásait, de foglalkozik olyan művei elemzésével is, amelyeket mindeddig elhanyagoltak. Nagyon alapos munkát végzett a szerző abból a célból, hogy megértesse Eötvös magatartásának ellentmondásait. Az adatok tömegét tárja elénk, hogy mélyebben lássunk a kulisszák mögé, hogy felismerjük, milyen szándékok vezették a reformkorszak e kiemelkedő alakját nagy, haladó művei megrásakor és mégis miért nem tudott következetesen kitartani a haza érdekeinek szolgálata mellett.

A könyv általában helyes értékelést ad a művekről, arra törekszik, hogy elemzései során közel hozza, megelevenítse a problémákat s a művek keletkezését kapcsolatba hozza a társadalmi kérdésekkel, valamint az író helyzetével. Néhol abba a hibába esik, hogy túlságosan belemerül a politikai helyzet

elemzésébe és kevesebb tér jut az irodalmi művészi szempontok fejtegetésére.

A könyv szerkezeti felépítésével, az ismertetett kérdések egymásutánjával általában egyetérthetünk, de nem mindig érthetünk egyet az arányokkal. Nemcsak arra gondolunk itt, amit az előbbiek során említettünk, hogy az arány irodalmi és történelmi elemzések között nem mindig szerencsésen oszlik meg, hanem az irodalmi elemzéseken belül is fennáll bizonyos aránytalanság. Míg *A Jalu jegyzőjével* 17 oldalon keresztül foglalkozik, a *Magyarország 1514-ben* számára alig jut valamivel több 11 oldalnál. Az utóbbinak ilyen mértékű háttérbeszorítását semmi nem indokolja!

Nagyon hosszúra nyúlna, ha mindazokat a gondolatokat, amelyeket a könyv olvasása ébreszt, megírnánk, ezért csak néhány súlyponti kérdést ragadunk ki és főleg azokat a részeket, amelyekkel valamilyen oknál fogva nem érthetünk egyet.

Sötér — nagyon helyesen — törekszik arra, hogy Eötvöst az irodalmi folytonosságba beállítsa és helyesen emeli ki Kőlcseynek